

Halina Karaś

Uniwersytet Warszawski

Instytut Języka Polskiego

ORCID: 0000-0003-4383-9626; e-mail: h.a.karas@uw.edu.pl

Rzeczownik *hasen* i formacje pochodne w gwarze Bugaja na Pogórze na tle innych gwar

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie rzeczownika *hasen* / *hasyn* / *hasynt*, czasownika *hasnować* i jego derywatów prefiksalnych funkcjonujących w gwarze Bugaja na Pogórze (gm. Biecz, pow. Gorlice). Czasownik *hasnować* ‘zyskiwać, przynosić korzyść, pożytek’ – derywat od słowacyzmu pochodzenia węgierskiego *hasen* ‘zysk, korzyść, pożytek’ (przez niektórych uznawanego za bezpośredni hungaryzm) – w gwarze okolic Biecza zyskał nowe znaczenie ‘trwonić, marnować’, wykazując się łączliwością leksykalną z określeniami dóbr materialnych, pieniędzy, majątku itp. W artykule przedstawiono stan udokumentowania leksykograficznego omawianej grupy wyrazów, ich zasięg terytorialny, etymologię, znaczenia i hipotezę dotyczącą przyczyn zmian semantycznych.

Słowa kluczowe: leksyka gwarowa, gwary małopolskie, zapożyczenia, zmiany semantyczne.

Abstract: The noun *hasen* [profit, benefit] and its derivatives in the local dialect of Bugaj (the Carpathian Foothills) against the other local dialects. The article focuses on the noun *hasen* / *hasyn* / *hasynt*, as well as the verb *hasnować* together with its prefix derivatives as they function in the local dialect of the village Bugaj at the Carpathian Foothills (Biecz commune, Gorlice county). In the local dialect of the Biecz region, the verb *hasnować* ‘to benefit from sth., to be profitable, beneficial’ – a derivative from the Slovak word *hasen* ‘profit, benefit, income,’ itself being of Hungarian origin (or considered to be a direct Hungarian borrowing) – has gained a new meaning: ‘to waste, to squander,’ and has come to collocate with names of material goods, money, property, etc. The article presents the lexicographic documentation of the analysed group of words, the territorial range of their usage, origin, meanings, as well as a hypothesis on the reasons underlying the semantic changes.

Keywords: dialectal lexis, dialects of Małopolska (Lesser Poland), loan words, semantic changes.

Przeprowadzone przeze mnie ostatnio badania gwary mojej rodzinnej wsi Bugaj na Pogórze wschodnim w okolicach Biecza i Gorlic wykazały sporo interesującego słownictwa gwarowego. Opublikowany słowniczek dyferencyjny liczy ok. 3 tys. wyrazów (Karaś 2020). Są wśród nich zarówno słowa używane jeszcze i dobrze znane, jak i takie, które zachowały się jedynie w pamięci najstarszych mieszkańców wsi. Większość zgromadzonej leksyki pochodzi z wypowiedzi mojej Mamy urodzonej w Bugaju w 1933 roku. Jej charakterystykę jako informatorki gwarowej oraz opis wsi i uwarunkowań społeczno-kulturowych zawiera wspomniana książka (Karaś 2020), tu zatem pominię te informacje, odsyłając zainteresowanych czytelników do omawianej monografii. Leksykę tę następnie sprawdzałam w okolicznych wsiach: Sitnicy, Raclawicach,

Rożnowicach, dzięki czemu można było uzyskać pewność, że funkcjonuje ona nie tylko w mojej rodzinie. Można było również zweryfikować znaczenia, zwłaszcza wyrazów rzadkich. Jedyne fragmenty zbiorów leksykalnych został opublikowany we wspomnianej monografii, część natomiast zebranych wyrazów jest dopiero opracowywana.

Przeprowadzone badania pozwoliły na zebranie rzadkiego niekiedy słownictwa, słabo udokumentowanego w literaturze dialektologicznej, wyrazów południowomałopolskich o niewielkim stosunkowo zasięgu (Karas 2019). Wśród zebranej leksyki liczna jest grupa słownictwa określającego 'marnowanie, trwonienie' czegoś, (pieniędzy, majątku, rzeczy, jedzenia itp.) różnego w stosunku do polszczyzny ogólnej, a więc dyferencyjnego, np. *tryźnić, tryźnica, tryźnik, przetryźnić, roztryźnić, stryźnić, hasnować, przehasnować, rozhasnować, zhasnować, przeputać, przepułać, przełufjarzyć, przełufkać, przełufkać, przetyrmanić, roztyrmanić, przelechmanić, przelumpić/przelompić, przemarnować*.

W przywołanej grupie słownictwa o znaczeniu 'marnować, trwonąć' wyróżnia się czasownik *hasnować* i jego trzy derywaty prefiksalne: *prehasnować, rozhasnować, zhasnować*. Czasownik *hasnować* pochodzi natomiast od rzeczownika *hasen* występującego w gwarze okolic Biecza w trzech wariantach formalnych *hasen/hasyn/hasynt*, ale jedynie we frazie *coś [nie] / wysło / [nie] wyjdzie komuś na hasen/hasyn/hasynt*. Celem niniejszego artykułu jest zatem omówienie odnotowanych wyrazów, ich udokumentowania leksykograficznego, zasięgu terytorialnego, etymologii i zmian semantycznych.

W literaturze dialektologicznej wyraz *hasen* notowany w kilku wariantach fonetycznych (*hasen, hasent, hasyn, hasynt*) bywa też zapisywany jako *chasen* (Rieger 2011, HERNICZEK-MOROZOWA 1976). Określa się go jako hungaryzm (lub raczej słowacyzm pochodzenia węgierskiego) typowy dla gwar Małopolski górskiej, zwłaszcza dla gwary podhalańskiej.

Etymologię wyrazu omówiła Wanda HERNICZEK-MOROZOWA w monografii poświęconej terminologii pasterskiej. Wyraz zapisany w postaci *chasen* 'zysk, dochód' odnotowała w gwarze spiskiej i uznała na Spiszu za zapożyczenie bezpośrednie z języka węgierskiego, por. węg. *haszon* 'korzyść, pożyteczność, użyteczność, pożytek, zysk, profit, zarobek' (HERNICZEK-MOROZOWA 1976, 96).

Szczegółowiej etymologię rzeczownika *hasen* 'korzyść, zysk, pożytek z czegoś lub z kogoś', w tym jego drogę z języka węgierskiego do gwary orawskiej, zbadał Michał NEMETH. Podobnie jak przywołana badaczka uznał go za zapożyczenie z języka węgierskiego, ale dokonane za pośrednictwem słowackim, por. słowackie gwar. *chasen, chasent, chašen, chosen, chasoň, chašen, choseň, haseň, hosen*, przy czym postaci z *h*-są wschodniosłowackie (NEMETH 2008, 57). Argumentami na rzecz pośrednictwa słowackiego są szerokie rozpowszechnienie się w gwarach słowackich zróżnicowanego formalnie wyrazu, fonetyka (tj. postać z *-en*, jak w wyrazach słowackich) oraz geografia językowa (NEMETH 2008, 58). Oznacza to, że w świetle teorii leksykalistycznej stosowanej w badaniach zapożyczeń można wyraz uznać za słowacyzm pochodzenia węgierskiego. Czasownik *hasnować* 'zyskiwać, zarabiać, osiągać' jest opisywany natomiast jako derywat czasownikowy pochodny od rzeczownika *hasen* (NEMETH 2008, 57).

Rzeczownik *hasen* i pochodny od niego czasownik *hasnować* to ogólnie wyrazy rzadkie w gwarach polskich, ograniczone do Małopolski południowej. Ich użycie w gwarze Bugaja i okolicznych wsi na tle innych gwar południowomałopolskich jest

specyficzne. Poniżej przedstawiam artykuły hasłowe poświęcone omawianym wyrazom ze słownika gwary Bugaja (za: Karaś 2020, 189, 295, 271), w tym z jego wersji rozszerzonej, jeszcze nieopublikowanej (uzupełnionej o nowe hasła, m.in. o hasła HASEN [HASYN, HASYNT], PRZEHASNOWAĆ lub o nową ilustrację przykładową).

HASEN / HASYN [HASYNT]] *rzecz. mnżyw.* ‘**pożytek, korzyść, zysk**’, tylko we frazie *COŚ (NIE) WYSŁO / (NIE) WYJDZIE KOMUS NA HASEN / HASYN / HASYNT* ‘**coś (nie) wyszło / (nie) wyjdzie komuś na dobre**’: *I tatuś i mamusia nieroz godali: a nie wysło mu to na hasynt. Jak ktosik chytrus był 'okropny i tak skómpil, a późni nic z tego ni miał, to godali: to mu na hasynt nie wysło. Nieroz tyz mamusia godali: o nie wydzie mu to na hasynt! Bug.BK; Na hasyn ci to nie wysło, tak nieroz mama i jesce dziadek i babka godali w Raclawicak. O nie wysło mu to na hasyn! Tylo sie orobił, tylo naspóndzoł, a potym to przepadło. Bug.SK; Słyszalam nieraz, jak mama opowiadała, że cosi komusik nie wyszło na hasyn. Jo już tego słowa hasyn nie używałam. Bug.AJ; Tak downi, a i jesce teroz godajóm, a to mu nie wysło na hasen. Rac.BR; Nie wysło mu na hasen, jak cosi sie nie tak ułożyło, nie tak posło, to tak godali, a nie wysło mu na hasen, to nie wysło mu to na dobre. Rac.JR; Tak mama moja mówiła, nie wyszło ci to na hasyn, jak cosi sie nie udało, to znaczyło, nie wyszło na dobre. Sit.TK.*

HASNOWAĆ *czas. ndk.* ‘**trwonić, marnować, używać bez umiaru**’: *Wszystkiego przecie nie bede hasnować. Hasnuje tak tymi pinióndzmi, ino mo, to 'od razu rozhasnuje, szuwo tymi pinióndzmi i nic ni mo. Przecie to jesce dobre, a ty kces wyrzucać. Jak bym to wszystko tak hasnowała, to przecie nic nigdy bym ni miała. Bug.BK. Por. ROZHASNOWAĆ, ZHASNOWAĆ.*

PRZEHASNOWAĆ *czas. dk.* ‘**przepuścić, przetrwonić, zmarnować**’: *Tak jak tyn z Kwiatonowic tylo piniyndzy przehasnowoł. Przehasnować to tak przepuścić. To i godali przepultać, tylo piniyndzy przepultoł. Bug.BK. Por. HASNOWAĆ.*

ROZHASNOWAĆ *czas. dk.* ‘**przepuścić, roztrwonić, zmarnować**’: *Hasnuje tak tymi pinióndzmi, ino mo, to 'od razu rozhasnuje, szuwo tymi pinióndzmi i nic ni mo. Bug.BK; Pozwolala se na jakiesi fidrygolki, co miała, to wszysko rozhasnowała. Rac.JR; Te pinióndze, co miał, to pryndko rozhasnowoł Rac.BR; Całóm wyplata rozhasnowoł i nic ni mo. Rac.TR. Por. HASNOWAĆ.*

ZHASNOWAĆ *czas. dk.* ‘**zniszczyć, poniszczyć, zmarnować**’: *Tak zhasnowała te sukynke, wszystko tak zhasnowała, ze jej. Tam tylo wszystkiego było, g'ospodara 'okropno, to wszystko zhasnowały i nic ni majóm. Tylo zhasnować majóntku! Bug.BK; Jużeś wszystko zhasnowała, nic nie 'oscyndzos, ino hasnujes. Bug.ZJ. Por. HASNOWAĆ.*

Kwerenda słownikowa pokazała, że omawiane wyrazy są bardzo słabo udokumentowane. Sprawdziłam te cztery czasowniki oraz ich podstawę słotwórczą – zapożyczenie *hasen* [*hasyn, hasent, hasynt*] w ponad 40 słownikach gwarowych¹, w tym:

¹ Nie podaję pełnego ich wykazu w bibliografii, gdyż w większości tych słowników omawiane wyrazy nie zostały odnotowane.

- ogólnogwarowych (SGPPAN lub Kartoteka SGPPAN, *Słownik gwar polskich* Jana Karłowicza, *Mały słownik gwar polskich*);
- dialektalnych: *Słownik gwar małopolskich*;
- regionalnych: słowniki obejmujące gwary małopolskie różnych regionów, Gór, Pogórza, Krakowskiego, Małopolski środkowo-północnej, Lubelszczyzny, Lasowiaków, Pogranicza wschodniego nowszego (w tym Przemyskie, Rzeszowskie); dawne i współczesne;
- lokalnych, dotyczących gwary jednej lub kilku wsi (np. pobliskiego Rzepiennika Strzyżewskiego, Woli Radziszewskiej, gminy Wiśniowej, Rycerki Górnej).

Zamieszczona niżej tabela ukazuje wyniki przeprowadzonej kwerendy. Przedstawiłam w niej tylko te słowniki i opracowania dialektologiczne, w których został poświadczony choć jeden wyraz z interesującej nas rodziny wyrazowej, także w innym znaczeniu.

Tabela 1. Stan udokumentowania rzeczownika *hasyn*, czasownika *hasnować* i jego derywatów w słownikach gwarowych oraz w opracowaniach dialektologicznych

Słownik	hasen / hasyn / hasent/ hasynt	hasnować	przehasnować	rozhasnować	zhasnować
SGPPAN/ Kartoteka	+ hasen, hasen	+ (inne znaczenie)	–	–	Kartoteka: (<i>s</i>) <i>xasnyovać</i>
SGPK	+	+ (inne znaczenie)	–	–	–
MSGP	–	–	–	–	–
SGM	–	–	–	–	–
ILGiKP	+ hasen, hasyn, hasent, hasynt	+ (inne znaczenie)	–	–	–
ZborSGZ	+ hasen	+ (inne znaczenie)	–	–	–
DembSGP	+	+ (inne znaczenie)	–	–	–
KosGZ	+	+ (inne znaczenie)	–	–	–
GoszczTatr	+	+ (inne znaczenie)	–	–	–
MalinPodh	+	+ (inne znaczenie)	–	–	–
WrześSWP	+	+ (inne znaczenie)	–	–	–
GuttMSP	+ hasynt	+ (inne znaczenie)			
GuttHPE	+ hasent	–	–	–	–
ŁojasRD	+ hasen	–	–	–	–
JanczyGSW	+ hasen	–	–	–	–
FitSGS	+ hasen	–	–	–	–
KąśSGO	+ hasen, hasyn	–	–	–	–
AJPP m. 416	+ xasen, xasyn, xas, xosen	–	–	–	–
Malecki 1938	+ hasen	–	–	–	–
Herniczek-Morozowa 1976	+ chasen	–	–	–	–
Nemeth 2008	+ hasen	+ (inne znaczenie)	–	–	–
Rieger 2011	+ chasen	–	–	–	+ schasnować

W dalszej części tekstu omawiam szczegółowo poświadczenia leksykograficzne jedynie zapożyczenia *hasen* i czasownika *hasnować*, gdyż trzy pozostałe czasowniki pochodne – formacje prefiksalne z przedrostkami *prze-*, *roz-*, *z-*, tj. *przehasnować*, *rozhasnować* i *zhasnować* nie zostały odnotowane ani w słownikach ogólnych języka polskiego, dawnych i współczesnych, ani w żadnym z uwzględnionych słowników gwarowych: ogólnogwarowych, dialektalnych, regionalnych i lokalnych.

Jedynie czasownik *zhasnować*, zapisany jako *schasnować*, został potwierdzony we wisach południowomałopolskich na styku polsko-łemkowskim (Jasionka k. Dukli, Ropa, Niebieszczany) i w wyspach polskich wśród Łemków (Posada Jaśliśka, Kurdyłówka – przysiółek Daliowej) w znaczeniu ‘zabrać co komu’, a więc już w znaczeniu nieco odbiegającym od powszechnie znanego ‘zyskiwać, przynosić zysk, korzyść, pożytek’, ‘używać czegoś z korzyścią, pożytkiem’ (Rieger 2019, 169). Badacz ten odnotował również w wymienionych wsiach rzeczownik *chasen*. Zbadane przez Janusza Riegera wsie są położone blisko mojej wsi rodzinnej Bugaj położonej na północy powiatu gorlickiego. Omawiane wyrazy są znane także gwarom łemkowskim na południe od Gorlic i Jasła (por. Rieger 1995, Hojsak 2016).

Możliwość funkcjonowania czasownika prefiksального *zhasnować* została zasygnalizowana także w Kartotece SGPPAN – w cytacie z Lubatowej krośn.: *žeby to ūony um’aly (s)xasnŭovać, to by šy jym oplaćila ta rubŭota*; wskazano na możliwość użycia zarówno formy czasownika niedokonanego *hasnować*, jak i dokonanego prefiksального *zhasnować* (fonetycznie [s]xasnŭovać).

Najlepiej udokumentowane leksykograficznie i najszerzej znane jest zapożyczenie – rzeczownik *hasen*.

W *Słowniku gwar polskich* Jana Karłowicza (SGPK II 172) *hasen* ‘zysk’ został przytoczony ze słowniczków i opracowań dotyczących gwary podhalańskiej, a więc z *Dziennika podróży do Tatrów* Seweryna Goszczyńskiego (GoszczT 132), *Spisu wyrazów podhalskich* Augusta Wrześniowskiego (WrześSWP 9); artykułu Lucjana Malinowskiego (za: Rozpr. XVII, 22); z *Przyczynku do gwary zakopiańskiej* Władysława Kosińskiego (z cytatami): *Nie wielgi bedzies miał z tego hasen, Z tego nima wielgiego hasnu* (KosPGZ, 281, 254) i ze *Słownika gwary podhalskiej* Bronisława Dembowskiego: „Nie mieć. Hasen, hasnu = zysk. ‘S tego nima nijakiego hasnu’. Nie wielgi hasen’ (za: Spr. V, 360)”. Ponadto rzeczownik w postaci wariantywnej *chosen* został zilustrowany przykładem z okolic Drohobycza ze słownika Piotra Paryłaka: „Nie mieć z czego chosna = pożytku (za: Zb. I 72)”. W świetle egzemplifikacji zawartej w słowniku Karłowicza rzeczownik *hasen* jawi się przede wszystkim jako dialektyzm podhalański, odosobniony jest przykład przytoczony z Kresów południowych z okolic Drohobycza.

Szerszy zasięg terytorialny omawianego rzeczownika można natomiast zrekonstruować na podstawie mapy nr 416 w AJPP i przykładów zawartych w SGPPAN. Mapa AJPP wskazuje na dość szeroki zasięg wyrazu *hasen*, który ma także postaci wariantywne *xasan*, *xasyn*, *xosen*, od Orawy po sanockie. W największym nasileniu wyraz występuje na Spiszu (w części słowackiej: Żdziar, Druźbaki, Kacze, Pławnica) i Podhalu (Łopuszna, Witów, Jaworki), w powiecie nowosądeckim Litacz-Brzezna, jasielskim (Przysieki) i w sanockim (Królik Wołoski) *xosen*. Warto zauważyć, że w okolicach Nowego Sącza (Litacz-Brzezna) wyraz w postaci *has* zyskał nowe znaczenie ‘ochota’.

W SGPPAN w haśle *hasen* odnotowano obok tej postaci podstawowej także warianty fonetyczne: *hasan* (AJPP 416) i *hosen* (Lwów, Ukraina – Zb. I 72). Wariant podstawowy został udokumentowany z Podhala (ZborSł 115, SKJ V 360, Zakopane Lud XVI 196), Spiszu (Jop 298), Orawy (za KąsSł 230), Podkarpacia (AJPP 416) oraz z Ukrainy (Lwów – Zb. I 72). Przytoczono następujące przykłady świadczące o odmianie omawianego wyrazu: *S tego ni ma nijákiego hasnu, nie wielgi hasen* n-tar SKJ V 360; *Cym pierwiěj kupis kónia, to twój hasen* ZborSGZ 115; *Ale wam powiem, że kieby tę wodę z flaszcetek wylał i pokropił zboże, to może by i szyćko lepiej rosło, i hasen by był większy* n-tar Spisz, Frydman Jop 298; *Nieroz zbójnik umieroł w hareście, to przed śmierciom natyrkowoł towarzysom o hojcem, a jak sie zawadziel taki clek, co to se pozbiereł do głowy, a mioł oleju w niej krapkę, to pote móg z takik słówek przyńść mu hasen*. Zakopane Lud XVI 196; *Nie póde jo za starego, bo jo ni mom haśnu ś niego [pśn]* n-tar PPh II 177 (Międzyzyczerwienne). Ponadto odesłano (bez cytatów) do poświadczeń wyrazu z gwar polskich na Spiszu na Słowacji, w AJPP (m. 416), na Orawie (KąsSGO 230) i na Ukrainie (Zb. I 72).

Zarejestrowano również frazeologizm (**coś**) (**komuś**) **wyjdzie na hasen** ‘ktoś będzie miał z czegoś korzyść, pożytek’ zilustrowany dwoma przykładami z gwar Pogórza. Warto zwrócić uwagę na te poświadczenia wyrazu *hasyn* z dwóch miejscowości: Sękowej w powiecie gorlickim, a więc z terenu tego samego powiatu co Bugaj, oraz z Lubatowej w powiecie krośnieńskim, wsi położonej na wschód od mojej rodzinnej miejscowości. Z gwar obu wspomnianych wsi pochodzą cytowane dwa przykłady ilustrujące znaną z Bugaja frazę **coś (nie) wyjdzie komuś na hasyn**, por. *uodebroł m’i to poty, ale mu to nie wyjże na xasyn* Sękowa gorl.; [...] *ni ma za co płacić, héx ci na xasyn wyjży* Lubatowa kros. Z poświadczeń tych wynika, że w gwarach Pogórza – inaczej niż w gwarach pasa górskiego – wyraz *hasyn* był żywy tylko w przywoływanej frazie.

W *Ilustrowanym leksykonie gwary i kultury podhalańskiej* Józefa Kąsia (ILGiKP IV 70–71) znajdują się cztery artykuły hasłowe dotyczące omawianego rzeczownika: *hasen*, *hasent* (hasło odesłane do *hasyn*), *hasyn* i *hasynt*, wszystkie opatrzone kwalifikatorem chronologicznym *pok. III*, a więc wskazującym na ograniczenie użycia wyrazu do języka osób reprezentujących pokolenie najstarsze.

Hasło HASEN ‘pożytek, korzyść, zwłaszcza materialna’ posiada stosunkowo ubogą egzemplifikację, por.: *Niewielgi bedzies miol z tego hasen; z tego ni ma wielgiego hasnu* (KosPG 281); *Neji prziwiedla tam od sobie jakiegosi mlodego siugraja, niby do pomocý. Mnie strasnie dogodzala: warzyla, przypiekala, przysmozala, doprawiala cýmsi, neji cobyk jod. Ale mi to nijako na hasen nie slo, jacy na gorse. Bo ona mie wereda, przitruwala. Prziwozylek, ze sie z tym siugrajem skupcyła* (Pit-Nieb 8–9), ale za to poświadczone zostało w ośmiu wsiach.

Z kolei artykuł hasłowy HASYN zawiera 10 bardzo obszernych cytatów, głównie z tekstów zapisanych (Gazeta Podhalańska, teksty Józefa Pitonia, Wandy Czubernatowej, ks. Józefa Tischnera, Franciszka Sikonia, Anieli Gut-Stapińskiej), por. np. skróconą wersję: *Rolnicy góralscy nie placom podatkw, nie przinosom hasnu, ino nieporzondek cýniom w gminie gumiakami* (CzubUgw 150); *Powiedze nom, Jyndruś, temu ty tak chodzisz po Mieście, z ludziami godos, naprawiać ik fces, a hasnu z tego nijakiego ni mos, ino same klopoty?* (TischHFG 58); *Nyndza jako Nyndza; był dziod i dziadym ostol. Telo ino miol hasnu, co sie z tyk jabłek uradowoł, a ludziom ozdol* (FlorTatr

208); *Ale zazdrościć nie trza, bo to strasznie brzydźko, a i hasnu z tego nijakiego ni ma* (FsikCoby 122). Wariant *hasyn* poświadczony jednak został w mniejszej liczbie miejscowości (5).

Podobnie w haśle HASYNT znajduje się 5 obszernych cytatów, głównie z twórczości Jana Gutta-Mostowego, por. np. *Dzieci podrosnom, to bedziecie mieć z nik hasynt dobry, to wom pomogom cosik przy gazdówce* (Dsz); *Narobiom te baby montu, jak tak dalyj pudzie, ale jo hasynt z tego miol bedym, kie ino bedym uwazowol, ze ftoryj storny duje wiaer* (GuttUtw 68); *Coby tyz i kóniusiowi i krowickom nie brakowalo nigdy siana, a my cobymy mieli z tyk nasyk źwyrzontek hasynt* (GuttUtw 466).

Józef Kąs przedstawił terytorialny zasięg przytoczonych wariantów: **hasen** – Białka Tatrzańska, Łopuszna, Poronin, Sromowce Wyżne, Witów, Zakopane; **hasent** – Białka Tatrzańska; **hasyn** – Kościelisko, Leszczyny, Poronin, Raba Wyżna, Szaflary; **hasynt** – Dzianisz, Poronin. Najszerszy zasięg na Podhalu ma zatem wariant *hasen*, następnie *hasyn*, *hasynt*, najrzadszy jest *hasent*.

Poświadczają omawiany rzeczownik w różnych wariantach fonetycznych autorzy współczesnych słowników profesjonalnych i amatorskich:

- gwary podhalańskiej, zazwyczaj bez przykładów użycia, por. np. GuttMSP 13 *hasynt* ‘korzyść’; GuttHP-E 25 *hasent* ‘korzyść’; HodSGGSP 75; ŁojasRD *hasen* ‘pożytek, zysk’ 261; jedynie w *Słowniku gwary Zakopanego i okolic* Juliusza Zborowskiego, opracowanym przez dialektologów, w haśle **hasen** ‘korzyść, zysk, pożytek z czego, kogo’ znajdują się trzy cytaty: *Cym pierwiěj kupis kónia, to twój hasen*; *Z tego smreka ni mom hasnu, sytek dudlawy, ino cérlina*; *Ino mi gwazos robote, nijakiego hasnu ni ma ś niěj* (ZborSGZ 115);
- gwary spiskiej, np. FitSGS 19 *hasen* (węg. *haszon*) – korzyść, zysk;
- ogólniej z gwar pasa górskiego, np. JancyGSW 79 *hasen* – dochód, zysk;
- gwary orawskiej, notuje wyraz KąsSGO I 319 w trzech wariantach w gwarze orawskiej z kwalifikatorem *pok. III*: **hasen** bez przykładu użycia (Lipnica Wielka), podobnie **has** (Piekielnik) oraz **hasyn** z cytatem z piosenki ludowej znanej w całym pasie gór, por. *Nie póde já za starego, bo já ni mám haśnu ś niego. Jacy legnie zaraz chrapi, ani ráz mie nie obłapi* (Zubrzyca Górna).

Omawiany rzeczownik został zarejestrowany także w dwóch dawnych słownikach ogólnych języka polskiego, tj. w *Słowniku wileńskim*, por. SWil **hasen** *prow.* (u Podhalan) zysk; oraz w *Słowniku warszawskim*, por. SW hasło **Hasen** jako dialektyzm ‘zysk, zarobek’: *S tego nima nijakiego hasnu* <węg. *Haszon* = korzyść, zysk>. Jak widać z przytoczonych zapisów słownikowych, wskazano w nich na źródło węgierskie wyrazu i na ograniczenie użycia do gwary podhalańskiej.

Czasownik **hasnować** również został udokumentowany w słownikach, ale nie w znaczeniu znanym z gwary Bugaja.

W *Słowniku gwar polskich* Jana Karłowicza (SGPK II 179) czasownik **hasnować** ‘zyskiwać, zarabiać, pożytek mieć’ został zilustrowany krótkimi przykładami ze słowniczków gwary podhalańskiej albo został przytoczony bez egzemplifikacji jedynie z określeniem znaczenia: ze *Słownika gwary podhalskiej* Bronisława Dembowskiego: *Jemu wódka hasnuje* = idzie w (na K) pożytek (Spr. V 360); z *Dziennika podróży do Tatrów* Seweryna Goszczyńskiego *Hasnować* = zyskiwać (Goszcz. 133); z *Przyczynku do gwary zakopiańskiej* Władysława Kosińskiego (Rozpr. X, 281); z artykułu Lucjana

Malinowskiego, *O niektórych wyrazach ludowych polskich*, z części zatytułowanej *Ślady wpływu węgierskiego w mowie górali na Podhalu* (Rozpr. XVII 22) oraz ze *Spisu wyrazów podhalańskich* Augusta Wrześniowskiego: *Hasnować* = zarabiać, zyski ciągnąć, zarobek dawać, zyski przynosić (Wrześ. 9).

W *Słowniku gwar polskich* opracowywanym w Pracowni Dialektologicznej PAN (SGPPAN IX 4 [31]) poświadczono czasownik *hasnować* w dwóch bliskich sobie znaczeniach, por. 1. ‘używać czegoś z korzyścią dla siebie, mieć z czegoś pożytek’ z cytatami z gwar wsi powiatu gorlickiego i krośnieńskiego: *io ta duguo teguo xasnować nie bede, bŷo mo^m zdrow’e baš k’epsk’e Sękowa gorl; žeby to uo^{ny} um’aly xasnŷować, to^{by} śy iym o^{pl}aciła ta rubŷota* Lubatowa krośn oraz poświadczeniami (bez przykładów) z Liptowa na Słowacji, ze *Spisu wyrazów podhalańskich* Wrześniowskiego i z gwar pow. nowotarskiego; 2. ‘przynosić komuś pożytek, być korzystnym dla kogoś’ z cytatami z Podhala: *Jemu wódka hasnuje; Kurskie mięso hasnuje niemocnému* (za: ZborSGZ).

Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej Józefa Kąsia (ILGiKP IV 70) notuje *hasnować* ‘przynosić dobry skutek, dawać pożytek (też korzyść materialną)’ z kwalifikatorem chronologicznym *pok. III*, wskazującym na znajomość wyrazu już tylko przez przedstawicieli najstarszego pokolenia. Egzemplifikacja przykładowa pochodzi głównie z tekstów pisanych; z *Gawęd Skalnego Podhala: Okropnom mo bolešć wrodnom po sobie, a woda z dziewiyńciu źródeł juz mu nic nie hasnuje* (GawSP 187); i przede wszystkim z tekstów Józefa Pitonia: *Jo od wojny kurzym i choć mi to nijako nie hasnuje, ni mom w sobie telo twardości, coby prasnońć* (PitNŚw 62); *Doktorka przepisała lyki, pedziała, jako i co robić, neji babka wydobrzała. Takom miała juz nature, ze jej sŷćkie lyki hasnowały* (PitNŚw 92); *O trzi roki baba przjechała nazod, chudo i zmarniono. – Cosi ci ta Amaryka nie hasnowała – ośmioł sie Paweł* (PitNŚw 8). Ponadto w artykule hasłowym znalazły się odwołania do dawnych słowników gwary podhalańskiej: Dembowskiego (DembSGP 360), Kosińskiego (KosPG 281) i Wrześniowskiego (WrześSWP 9). Poświadczenia pochodzą z Białki Tatrzańskiej, Kościeliska, Poronina, Zakopanego.

Czasownik *hasnować* ‘przynosić pożytek, być korzystnym’ rejestruje także Juliusz Zborowski, ilustrując go dwoma cytatami: *Trzymze na dalej tén grónt, kie ci hasnuje; Kurskie mięso hasnuje niemocnému* (ZborSGZ 115).

Omawiany czasownik poświadcza w dwóch swoich słownikach gwary podhalańskiej (amatorskich) Jan Gutt-Mostowy, por. *hasnować* ‘posłużyć, korzystnie podziałać’ GuttMSP 13; GuttHPE 25.

Pośród słowników ogólnych języka polskiego czasownik *hasnować* został odnotowany jedynie w dwóch: w *Słowniku wileńskim* jako regionalizm (zgodnie z dawniejszą nomenklaturą: prowincjonalizm), por. SWil I 394 *hasnować* *pro*. (u Podhalań) zyskiwać; oraz jako dialektyzm w *Słowniku warszawskim*, por. SW II 22 [*hasnować*] 1. ‘zarabiać, zyskiwać, zyski ciągnąć, pożytek mieć’; 2. ‘zarobek dawać, zyski przynosić, iść na pożytek’: *Jemu wódka hasnuje*; z odsyłaczem do hasła *hasen*.

Warto się zastanowić, jak doszło do ukształtowania się nowego znaczenia czasownika *hasnować* w gwarach okolic Biecza i do utworzenia kilku formacji prefiksalnych motywowanych tym czasownikiem, nieznanych szerzej gwarom polskim w Małopolsce południowej czy może jedynie nieudokumentowanych leksykograficznie.

Wydaje się, że punktem wyjścia do zmian semantycznych była częściowa leksykalizacja rzeczownika *hasen* – podstawy słowotwórczej czasownika, ograniczenie głównie do frazy *coś komuś [nie] wyszło* || *[nie] wyjdzie na hasyn* || *hasynt* ‘coś komuś [nie] wyszło || [nie] wyjdzie na dobre’. Pierwotne znaczenie wyrazu *hasen* ‘korzyść, zysk, pożytek’ nie jest już tak wyraźne, a ponadto fraza uzyskała nacechowanie negatywne jako stosowana najczęściej w sytuacjach niekorzystnych dla osób, w stosunku do których jej używano (*coś nie wyszło / nie wyjdzie komuś na hasen*). Skoro zatem użycie rzeczownika motywującego omawiany czasownik było ograniczone głównie do przywołanej frazy, a jego znaczenie niewyraziste, to czasownik *hasnować* stał się podatny na zmiany łączliwości leksykalnej. Następnie zaś pod wpływem zmian kontekstowych mogło dojść do zmiany semantycznej, ukształtowania się znaczenia przeciwnego w stosunku do funkcjonującego znaczenia ‘przynosić zysk, korzyść’. Punktem wyjścia mogły być konteksty typu *Jemu wódka hasnuje*; *Kurskie mięso hasnuje niemocnému*, w których znaczenie czasownika nie jest jasne. Na jego odczytanie mógł mieć wpływ także schemat składniowy *komuś coś hasnuje*, na co mógł się nałożyć schemat *komuś coś szkodzi*. Na skutek takich skojarzeń mogło dojść do wytworzenia się negatywnego emocjonalnego zabarwienia wyrazu, a częsta z kolei łączliwość leksykalna *hasnować* z określeniami dóbr materialnych, majątku, pieniędzy mogła przyczynić się do ukształtowania się nowego znaczenia o wyraźnym nacechowaniu negatywnym ‘trwonić, marnować, wydawać, niszczyć itp.’ Od tak ukształtowanego semantycznie czasownika mogły zatem powstać formacje utworzone typowymi dla określonej funkcji semantycznej prefiksami *prze-*, *roz-*, *z-*, które wyspecjalizowały się w określonych funkcjach.

Już cytaw w SGPPAN z gwar powiatu gorlickiego, ale z miejscowości położonej na południe od Gorlic (Sękowa) jest niejasny: *io ta duguo teguo xasnować nie bede, bjo mo^m zdrow'e baš k'epsk'e gorl 2*.

W tych gwarach, w których znany jest rzeczownik *hasen/hasyn* ‘korzyść, zysk, pożytek’ i funkcjonuje nie tylko szcątkowo jako element cytowanej wyżej frazy, istnienie podstawy słowotwórczej wyraźnie podtrzymywało znaczenie pierwotne ‘zyskiwać, przynosić korzyść, zysk, pożytek’.

Okazuje się, że derywat czasownikowy *hasnować* oderwał się od swojej podstawy, której użycie zostało wyraźnie ograniczone, głównie do jednej frazy, i upowszechnił się w gwarach na wschód od wskazywanego wcześniej przez dialektologów zasięgu (gwary pasa górskiego: orawska, podhalańska, spiska). Przykłady z Kartoteki SGPPAN (powiat gorlicki, krośnieński), z gwary mojej rodzinnej wsi Bugaj i wsi okolicznych (w części północno-zachodniej powiatu gorlickiego) i poświadczenia z AJPP świadczą, że rzeczownik *hasen/hasyn* i czasownik *hasnować* sięgał i sięga jeszcze daleko na wschód od gwar pasa górskiego na Pogórze i w głąb południowej części późniejszej Małopolski wschodniej. Można zatem postawić pytanie, czy omawiane wyrazy upowszechniły się ze swojego centrum, jakim jest niewątpliwie gwara podhalańska i spiska (szerzej gwary góralskie), na gwary Pogórza, czy też może ich obecność w gwarach Pogórza można wyjaśnić inaczej.

Cały pas gwar polskich na Pogórzu (wschodnia część Pogórza i część południowa tzw. pogranicza wschodniego młodszego) sąsiedował z gwarami łemkowskimi, w których również funkcjonowały omawiane wyrazy. Odnosił je w gwarach łemkowskich

m.in. Janusz Rieger jako wyrazy genetycznie węgierskie w postaci *chosen/chasen* ‘korzyść, zysk’ i *chasnuваты* ‘korzystać, mieć korzyść, zysk’ (Rieger 1995: 21), a także Oleksandr Hojsak *chosen* ‘korzyść, zysk’, *chisnuваты* ‘wykorzystywać’ i *schisnuваты* ‘wykorzystać (sensownie, z pożytkiem)’ w gwarze łemkowskiej wsi Wysowa (Hojsak 2016, 117). Ze słowniczka Hojsaka pochodzi zatem poświadczenie również czasownikowego derywatu prefiksального *schisnuваты*. Można zatem domniemywać, że do gwar polskich Pogórza mógł zarówno rzeczownik, jak i czasownik zostać zapożyczony za pośrednictwem łemkowskim lub przynajmniej funkcjonowanie w gwarach łemkowskich tych wyrazów podtrzymywało żywotność tego słowacyzmu pochodzenia węgierskiego w sąsiadujących gwarach polskich. Tezę o pośrednictwie łemkowskim sformułował Janusz Rieger, stwierdzając po przytoczeniu szeregu zapożyczeń słowacko-węgierskich i rumuńskich w gwarach polskich na styku polsko-łemkowskim, że „zostały zapożyczone niewątpliwie poprzez gwary ukraińskie (występują one m.in. w gwarach łemkowskich, bojkowskich, zakarpaccich)” (Rieger 2011, 169).

Jeśli hipoteza o pośrednictwie łemkowskim byłaby słuszna, to należałoby drogę rzeczownika do gwar polskich Pogórza zrekonstruować następująco: węgierskie *haszon* ‘korzyść, pożyteczność, użyteczność, pożytek, zysk, profit, zarobek’ > słowackie gwar. *chasen, chasent, chašen, chosen, chasoň, chašen, choseň, hasen, hosen* (postaci z *h-wschodniosłowackie*) > łemkowskie *chasen, chosen, chasnuваты, chisnuваты* > pol. gwar. (południowomałopolskie) *hasen, hasent, hasyn, hasynt*. Za tą hipotezą przemawia m.in. zbieżność derywatów łemkowskiego i polskiego, por. łemk. *schasnuваты* – pol. *zhasnować (schasnować)*, odnotowanych jedynie w gwarach polskich na styku z łemkowszczyzną (Rieger 2011, 169, KartSGPPAN, Karas 2020, 371).

Takie wyjaśnienie może być odpowiednie dla rzeczownika *hasen/hasyn/hasynt*, czasownika *hasnować* i jego derywatów prefiksalnych w gwarach Pogórza, które sąsiadowały bezpośrednio z gwarami łemkowskimi, ale zastosowanie tej hipotezy do omawianych wyrazów funkcjonujących w gwarach pasa górskiego: spiskiej, podhalańskiej i orawskiej może być problematyczne. Bliska styczność z gwarami łemkowskimi niewątpliwie dotyczy także Spiszu, ale już w nieco mniejszym stopniu Podhala i Orawy. Tu należałoby mówić przede wszystkim o pośrednictwie słowackim. Może zatem właśnie w różnym pośrednictwie należy upatrywać nieco innego rozwoju omawianych wyrazów na Pogórzu i innego – w gwarach góralskich.

Literatura

- AJPP, Małecki M., Nitsch K. (1934), *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, cz. 1 [500 map], cz. 2 [wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów], Kraków.
- DemSGP, Dembowski B. (1894), *Słownik gwary podhalskiej*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” V, s. 339–444.
- FitSGS, Fitak F. (2004), *Słownik gwary spiskiej*, Szczawnica.
- GoszcZT, Goszczyński S. (1835), *Podróż do Tatrów. Górale tatrzańscy*, „Powszechny Pamiętnik Nauk i Umiejętności” I, t. 2, s. 373–374.
- GutHPE, Gutt-Mostowy J. (1995), *Highlander Polish – English / English – Highlander Polish Dictionary*, New York.

- GutMSP, Gutt-Mostowy J. (2002), *Mały słownik podhalański – wybór górskich wyrazów gwarowych*, wyd. III, Wrocław.
- Herniczek-Morozowa W. (1975), *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*, cz. 1, Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk.
- Herniczek-Morozowa W. (1976), *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*, cz. 2–3, Wrocław–Kraków–Warszawa–Gdańsk.
- HodSGGSP, Hodorowicz S.A. (2004), *Słownik gwary górali Skalnego Podhala*, Nowy Targ [wyd. II uzup. 2005].
- Hojsak O. (2018), *Słownik gwary lemkońskiej wsi Wysowa*, opr. M. Aleksiejewa, K. Rieger, Warszawa.
- ILGiKP, Kaś J. (2017), *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. IV: *Gu–Kol*, Kraków.
- JancyGSW, Jancy W., *Gwara Sromowiec Wyżnich*, „Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności” 1901, t. I, z. 1, s. 51–87 [słowniczek: s. 65–87].
- Karaś H. (2019), *Jeszcze o potrzebie dokumentowania leksyki gwarowej (na przykładzie wybranych wyrazów południowomalopolskich z okolic Biecz)*, „Gwary Dziś”, t. 11, s. 19–27.
- Karaś H. (2020), *Gwara Bugaja na Pogórzu (gm. Biecz, pow. Gorlice)*, Warszawa.
- KartSGPPAN, Kartoteka Słownika gwar polskich PAN, <https://rcin.org.pl/dlibra/metadata/action=AdvancedSearchAction&type=-3&val1=anohtitle:%22Kartoteka+SGP%22>.
- KaśSGO, Kaś J., *Słownik gwary orawskiej*, t. I–II, wyd. II poprawione i poszerzone, Kraków 2011.
- KosPGZ, Kosiński W. (1884), *Przyczynek do gwary zakopiańskiej*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności” X, s. 225–309.
- ŁojasRD, Łojas-Kośla F. (2004), *Rodowe dziedzictwo*, Poronin [Słownik wyrazów gwarowych: s. 248–304].
- ŁomnSGG, Łomnicka-Dulak W. (2005), *Matusine słowecka. Słownik gwary górali nadpopradzkich*, Piwniczna Zdrój.
- MalinWL, Malinowski L. (1893), *O niektórych wyrazach ludowych polskich. Zapiski porównawcze*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny”, t. I (17), s. 6–96.
- Małecki M. (1938), *Język polski na południe od Karpat*, [przedruk w:] M. Małecki (2004), *Dialekty polskie i słowiańskie*, red. J. Rusek, Kraków, s. 49–90.
- Nemeth M. (2008), *Zapożyczenia węgierskie w gwarze orawskiej i drogi ich przenikania*, Kraków.
- Rieger J. (1995), *Słownictwo i nazewnictwo lemkońskie*, Warszawa.
- Rieger J. (2011), *Ukraińskie interferencje w słownictwie polszczyzny w Galicji*, [przedruk w:] J. Rieger (2019), *Język polski na Kresach*, Warszawa, s. 164–177.
- SGM, *Słownik gwar malopolskich*, red. J. Wronicz, t. 1–2, Kraków 2016–2017.
- SGPK, Karłowicz J. (1900–1911), *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków.
- SGPPAN, *Słownik gwar polskich*, opr. i wyd. IJP PAN, red. M. Karaś (*Źródła*, z. 1–2), J. Reichan (z. 3–15), J. Okoniowa (z. 16–23), Kraków 1979–2010.
- WrześnSWP, Wrześniowski A. (1884), *Spis wyrazów podhalskich*, „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności”, t. III, s. 361–375.
- ZborSGZ, Juliusz Zborowski, *Słownik gwary Zakopanego i okolic*, opr. i uzup. IJP PAN, kier. J. Okoniowa, Zakopane–Kraków 2009.